

LİBERAL PERSPEKTİF: ANALİZ

SAYI: 11, OCAK 2018

LİBERAL ADALET VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

LİBERAL PERSPEKTİF ANALİZ

Sayı: 11, Ocak 2018

LİBERAL ADALET VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

© Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2018

Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin kurumsal görüşünü yansıtmaz.

Bu çalışma Friedrich Naumann Vakfı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

📍 Turgut Reis Caddesi, No: 15/4 Mebusevleri Çankaya - Ankara

☎ 0312 213 24 00 ✉ info@ozgurlukarastirmalari.com

📘 ozgurlukarastirmalari 🐦 ozgurlukar

Tasarım ve Dizgi:
Liber Plus

PROF. DR. MUSTAFA ERDOĞAN

Mustafa Erdoğan, Ankara Hukuk Fakültesi mezunu. Aynı fakültede yüksek lisans ve doktorasını yaptı (1981-88). İdari yargıda hâkim olarak çalışırken 1985 yılında, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde akademik mesleğe intisap etti. Erdoğan, 1991 yılında Anayasa Doçenti oldu, 1997 yılında Profesörlüğe yükseldi. 1997-98 akademik yılında Amerika'nın Virginia eyaletindeki George Mason Üniversitesinde Fulbright bursiyeri olarak araştırmalar yaptı. Anayasa Hukuku, Liberal siyaset teorisi, Adalet ve İnsan Hakları alanlarında çok sayıda kitap ve makale kaleme aldı.

İÇİNDEKİLER

1. Adalet Kavramı.....	5
2. Ekonomik Özgürlük ve Liberal Adalet.....	7
3. Ekonomik Özgürlük Hakkındaki “Modern Liberal” Kuşku.....	9
4. Ekonomik Özgürlüğün Restorasyonu.....	11
Sonuç.....	13
Atıf Verilen Kaynaklar.....	15

1. Adalet Kavramı

Adalet kadim Grek düşüncesinden beri siyaset felsefesinin kilit kavramlarından biridir. Günümüzde adalet hakkında yazılan hemen hemen her kitap veya makalenin tartışmaya ya Aristoteles’le başlaması ya da ona bir şekilde atıf vermesi bunun açık bir göstergesidir. Gerçi, Aristoteles adaleti esas olarak bireysel bir erdem olarak görüyordu. Günümüz siyaset felsefecilerinin nazarında ise adalet daha çok kamusal bir erdemdir, siyasal kurumların kendisine göre düzenlenmesi gereken temel değerdir. Öyle veya böyle, adaletin evrensel bir ideal olduğunda şüphe yoktur.

Adalet en kolay negatif olarak tanımlanabilir. Negatif bir erdem olarak anlaşıldığında, adalet bireysel olarak haksızlık yapmaktan, toplumsal-siyasal olarak ise haksızlık üreten kurum ve mekanizmalar oluşturmaktan kaçınmak demektir. “Haksızlık” ise bireysel olarak kişilerle ilişkilerimizde, kurumsal olarak da kurumların kişilere muamele edişinde “doğru”dan sapmayı ve kişilerin haklarını tanımamayı ifade eder. Bu duruma göre, “haksızlık”ın tersi olarak adalet, bireylere ve kurumlara hem kişilere “doğru” davranma veya muamele etme, hem de onların haklarını tanıma ve bunlara saygı gösterme yükümlülüğü yükler.

Aslına bakılırsa, kişilere doğru davranma ile kişilerin haklarını tanımanın gerekleri pratikte büyük ölçüde örtüşür. Çünkü kişilere doğru davranmak her şeyden önce onlara insan kişisi olarak sahip oldukları değerini veya “insan onuru”nun¹ gerektirdiği saygıyla muamele etmek demektir. İnsan onuruna saygı, bireylerin kendi hayatlarının ve eylemlerinin sorumluluğunu üstlenen ahlâkî özneler olarak görülmelerini şart koşar. Sorumlu ahlâkî özne olarak birey, tanımı gereği, zorunlu olarak “özerk ve özgür birey” demektir. Özgür bireylerin kendileri için anlamlı olan hayat projelerini ger-

1. ‘İnsan onuru’ konusunda ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Kateb (2011).

çekleştirebilmeleri, her şeyden önce, onların “insan” olmak itibariyle hak ettikleri şeylere (en başta, “insan hakları”na) saygı gösterilmesini gerektirir. Ayrıca, özgür bireylerin insan hakları yanında, “kişi” ve “yurttaş” olarak hem hak ettikleri hem de kazandıkları diğer haklara da saygı gösterilmesi adaletin gereğidir.

Bu açıklama adaletin eski Roma dönemine kadar geri giden klasik anlamıyla da tutarlıdır. Kaynağını Justinianus’un Digesta’sında (MS. 533) bulan meşhur bir formüle göre, adalet “herkese hakkı olanı [veya, hak ettiğini] vermek konusundaki sarsılmaz irade” demektir (Barden & Murphy 2010: 40).² Herkesin “hakkı olan” ise, ilgili tartışmanın ayrıntılarına girmeden³ kısaca belirtmek gerekirse, başlıca iki unsurdan oluşur: (1) Her bir kimse sırf insan kişisi olmak itibariyle “insan hakları”nı hak eder, (2) Her bir kişinin ayrıca kendi eylemleriyle kazandıklarını korumaya hakkı vardır. Başka bir anlatımla, sırf insan olmak itibariyle sahip olduğu ‘insan hakları’na ek olarak, kişinin başka neleri hak ettiği esas olarak onun geçmişte yapıp-ettiklerine göre belirlenir.

Kısaca, âdil bir toplum, her şeyden önce “insan hakları”nı kurumsal-hukukî olarak tanıyan ve fiilen güvence altına alan toplumdur. İnsan hakları ise esas itibariyle özgürlük haklarıdır, özgürlüğün türevleridir. Bu demektir ki, prensip olarak, insan hakları bireylere belirli maddî durum veya donanımları garanti etmez fakat onların haricî bir iradenin keyfî müdahalesi olmaksızın, yani özgür olarak, yapacakları etkinlik ve etkileşimler yoluyla kendi hayatlarını idame ettirmelerine ve projelerini gerçekleştirmelerine aracılık ederler. Ancak kendi kusurları olmaksızın dara düşen ve asgarî ihtiyaçlarını karşılayamayanların toplum adına devletçe malî olarak desteklenmesinin bir insan hakkı talebi olarak ileri sürülebilmesi “insan onuru”nu korumak için gereklidir. Dolayısıyla, sınırlı ölçüde de olsa bazı pozitif hakların (“refah hakları”nın) da anayasal temel haklar olarak güvence altına alınması liberal adaletin bir gereği olarak görülebilir.⁴

2. Hukuk ve adalet ilişkisi konusunda ayrıca bkz., Erdoğan 2015.

3. Bu konuda, yakında çıkacak olan Hukuk ve Adalet kitabıma bakınız.

4. İnsan hakları konusunda daha geniş bilgi ve tartışma için, bkz. Erdoğan 2012.

2. Ekonomik Özgürlük ve Liberal Adalet

Bu arka plan ışığında, klasik liberal adalet anlayışı iktisadî özgürlüklerin temel özgürlükler arasında sayılmasını ve garanti altına alınmasını öngörür. Liberal adaletin, özgürlüğün iktisadî alandaki uzantıları olan negatif ahlâkî iddiaları -yani, iktisadî özgürlükleri- birer “temel hak” olarak görmesi gayet anlaşılabilir. Hatta, “anlaşılabilir” olmanın ötesinde, iktisadî özgürlük ve bu arada onun kurumsal yansıması olan “piyasa ekonomisi”, aynen sivil özgürlükler gibi, klasik liberalizmin kurucu veya tanımlayıcı bir unsurudur. Genel olarak liberaller kişisel özgürlükleri temel önemde görürken, klasik liberaller özel olarak üretim araçlarında güçlü bir özel mülkiyet hakkından ve diğer iktisadî özgürlüklerden yanadırlar (Freeman 2011: 20, 52). Liberalizmin kurucu bir unsuru olarak iktisadî özgürlük ‘devletin yegâne işlevinin kişinin başkasına karşı güç kullanmasını veya onu aldatmasını engellemek olduğu bir toplumda var olan iktisadî düzenlemeler bütünü’ olarak tanımlanabilir (Rogge).

Klasik liberal öğretilerde iktisadî özgürlük başlıca üç farklı biçimde temellendirilir. İlk temellendirme deontolojik olarak adlandırılabilir. Buna göre, iktisadî özgürlük ya mülkiyetin Locke’cu “doğal haklar”ın (“hayat, hürriyet, mülkiyet”) merkezinde yer almasının mantıkî bir sonucu sayılır, ya da kişisel özgürlüğün bir türevi olarak görülür. Tercihler yapan bir özne olarak insan kavramını öne çıkaran doğal hukukçu perspektif de bu bağlamda işaret edilmeye değer. Klasik doğal hukuk düşüncesinin hareket noktası, hayvanlardan farklı olarak insanların kendi tercih ve eylemleriyle etraflarındaki dünyayı anlayıp şekillendirebilecekleridir. Bu, ekonomik faaliyet dahil olmak üzere toplumsal gerçeklerin insanın amaçlılığının ve insan eylemlerinin incelenmesi yoluyla anlaşılabilceğini ifade eder (Gregg 2008: 69).

On dokuzuncu yüzyıl başlarında Fransız düşünür Benjamin Constant da, bunun gibi, ticarî faaliyete girişmenin kişilerin doğal haklarının bir uzantısı olduğunu düşünüyordu (Levy 2015: 199). İktisadî özgürlüklerin genel özgürlüğün iktisadî alandaki uzantısı olduğu görüşünün tipik bir anlatımını şu alıntıda görebiliriz: ‘Ekonomi alanına uygulandığında, sivil özgürlüğün tesisi kişinin meşru olarak ticaretini yapabileceği malların karşılıklı anlaşmaya dayalı mübadelesine girişmekte özgür olduğunu ima eder.’ (Cleveland)

Doğal haklar veya özgürlük temelli deontolojik argüman açısından, serbest girişim sisteminin alternatif sistemlerden daha az etkin olduğu gös-

Kısaca, âdil bir toplum, her şeyden önce “insan hakları”nı kurumsal-hukukî olarak tanıyan ve fiilen güvence altına alan toplumdur. İnsan hakları ise esas itibarıyla özgürlük haklarıdır, özgürlüğün türevleridir

terilseydi bile –meselâ merkezden yönetilen bir komuta ekonomisinden daha yavaş bir ekonomik büyüme sağlasaydı bile- yine de tercih edilmesi gerekirdi. Çünkü, ekonomik özgürlük piyasa ekonomisi aracılığıyla refah üretmenin en etkin yolu olmanın ötesinde, hem bizatihi bir amaçtır, hem de genel özgürlüğün ekonomik olmayan unsurlarının korunmasının aracıdır (Rogge).

İktisadî özgürlüğün diğer temellendirmesi ise etkinlik odaklı sonuçsalci (consequentialist) argümandır. Buna göre, ekonomik özgürlük refah üretiminin en uygun ve etkin aracı olduğu için güçlü bir korumayı hak etmektedir. İktisadî özgürlüğe sonuçsalci yaklaşımın başlangıcı genellikle Adam Smith'e bağlanırsa da, aksi görüşte olan yazarlar da vardır. Bu görüşe göre (Hanley 2016), Adam Smith piyasaların üstünlüğünü sırf faydacı gerekçelerle savunmaz; o piyasanın asıl 'insanî gelişim' (human flourishing) açısından vazgeçilmez olduğu kanaatindedir.⁵

Üçüncü olarak, iktisadî özgürlükler bu iki argümanın bir karışımıyla temellendirilebilir ki, zannedilenin aksine, klâsik liberal düşünürler arasında en yaygın olan yaklaşım etkinlikçi yaklaşım değil budur.⁶ Bu karma teze göre, iktisadî özgürlük sadece etkinlik gerekçesiyle değil fakat aynı zamanda genel özgürlüğün bir türevi olmak bakımından da temel öneme sahiptir. Başka bir anlatımla, iktisadî özgürlük liberal adalet bakımından temel önemdedir; çünkü o hem refahın hem de insanın özgür gelişiminin temelidir.

Şimdi, iktisadî özgürlüğün klasik liberalizm bakımından öneminin, örnek olarak, bu doktrinin günümüzdeki önde gelen iki temsilcisinin yazılarına nasıl yansıdığına bir göz atabiliriz. İlk olarak, piyasa özgürlüklerinin bireysel özerkliğin esaslı unsurlarından olduğunu savunan Norman P. Barry şöyle diyor: "Piyasa ekonomisi insanoğlunun geliştirmiş olduğu, kişisel tercih anlamında özgürlük ile etkinliği birleştiren yegâne sosyal araçtır. (...) (Bu bağlamda) özgür olarak sözleşme yapma hakkı (...) kişinin iyiliği için zorunludur ve devletin tecavüzüne karşı özgürce sözleşme yapma hakkına hiçbir hukukî koruma sağlamamak (...) bireylerin kendi hayat tarzlarıyla

5. Özgür iktisadî etkinliğin insanî gelişimi (human flourishing) desteklediğini savunan başka bir görüş için bkz. Miller 2017.

6. Aslında, bu argüman iktisadî özgürlük ve piyasa ekonomisinin temellendirilmesine özgü de değildir; bu, klasik liberalizm veya liberteryenizmin genel olarak savunulmasında da çoğu zaman tutulan yoldur. Bu konuda bkz. Barnett 2004.

ilgili tercihlerde bulunma [hakkını] inkâr etmek demektir. (...) (İ)ktisadî özgürlüklerle bildik kişisel özgürlükler kopmaz biçimde birbirine bağlıdır.” (Barry 2003: 244)

İkinci örnek olarak, Gerald F. Gaus (1952-) ise piyasa ekonomisinin liberalizmdeki yerini şu şekilde temellendiriyor: “(Ö)zel mülkiyete dayalı piyasa düzeni özgür bir toplum için mutlak bir zorunluluktur. Bundan da öte, klasik liberallerin gözünde piyasa (1) özgürlüğe riayet ederken (2) muhtelif amaçlara sahip insanların arasında (3) düzenli bir toplumsal işbirliği sistemi üretme [konusunda] emsalsiz meziyete sahiptir. (...) İnsanlar kendi amaçlarını gerçekleştirmelerini daha iyi sağlayacak olan mallar ve hizmetleri elde etmek için piyasa mübadelelerine girerler. Ve amaçlarımız farklı olduğu için de farklı şeyleri gerçekleştirmeye çalışırız. Piyasa böylece nihaî amaçlar üzerinde mutabakat olmaksızın özgür -yani, cibrî olmayan- işbirliğine imkân verir.” (Gaus 2000: 112).

Dikkat edilirse, her iki yazar da ekonomik özgürlük ve piyasa ekonomisini etkinlik temelli sonuçsalıcı argümanla değil de karma tezle temellendirmektedir.

3. Ekonomik Özgürlük Hakkındaki “Modern Liberal” Kuşku

Ekonomik özgürlük ve piyasa ekonomisi üstündeki klasik-liberal vurgu günümüzde bütün “liberaller” tarafından aynı isteklilikle paylaşılıyor değildir. Nitekim, kökleri 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki İngiliz “Yeni Liberalizm”ine⁷ dayanan ve zaman zaman “sosyal liberalizm” veya “revizyonist liberalizm” (Gaus 2000: 49) olarak da adlandırılan başka bir liberalizm yorumu piyasa ekonomisini ilkesel olarak reddetmese de onun pek de ateşli bir taraftarı sayılmaz. Bu akımın klasik liberalizmden temel farkı dayandığı “pozitif özgürlük” anlayışının devletin piyasalar dahil sivil alana kapsamlı müdahalesini gerektirmesidir. Günümüz Amerikan liberalizmi bu geleneğin bir uzantısıdır.

Bilindiği gibi, “Amerikan liberalizmi”nde liberalizmin klasik veya liberteryen türünden farklılaşan birçok unsur var. Bunların galiba en bilineni, “serbest piyasa”nın ve onun temelini oluşturan ekonomik özgürlüklerin bu perspek-

**Özel
mülkiyete
dayalı piyasa
düzeni özgür
bir toplum
için mutlak bir
zorunluluktur.**

7. Bu konuda bkz., Erdoğan 1998: 10-13.

tifte neredeyse marjinal bir yer tutmasıdır. Amerikan liberalleri ekonomik özgürlüklerden çok sivil ve siyasal özgürlükleri ve “refah hakları”nı öne çıkarırlar. Bu düşünürler de kaynakların tahsisinde piyasaları ve fiyat sistemini esas almakla beraber, iktisadî özgürlükleri kişisel ve sivil özgürlüklere göre ikincil değerde sayarlar. Bunlar daha büyük fırsat eşitliğini gerçekleştirmek ve eşitsizlikleri azaltmak amacıyla ekonomik hayatın geniş ölçüde düzenlenmesinden ve ekonomik özgürlüklerin kısıtlanmasından yanadırlar (Freeman 2011). Kısaca, bireylerin projelerini gerçekleştirmelerinin ekonomik özgürlükler ve piyasa ekonomisi sayesinde mümkün olduğunu modern liberaller ‘ancak gönülsüz olarak kabul ederler.’ (Maloberti 2015: 580).

Buna örnek olarak önde gelen üç Amerikan liberalinin bu konuya bakışını kısaca gözden geçirelim. İlk olarak, Bruce Ackerman “serbest piyasa ideali hakkında çok istekli” olduğunu söylemekle beraber, J. S. Mill ve T. H. Green gibi piyasayı “temel bağılıklarından sadece biri” olarak benimseyen “modern liberaller”e katılmaktadır. Ackerman’ın tasarladığı liberal devlet “piyasayı (da) mümkün kılan sahici özgürlüğü tahrip etmeden meşru piyasanın yapısal şartlarını gerçekleştirmek” gibi zor bir görevle karşı karşıyadır. Bu perspektif açısından, “piyasa başarısızlığı”nın, dağıtıcı adaletin, özgürlüğün maddî ve kültürel şartlarının ve nihayet eşit yurttaşlığın gereklerine uygun hale gelmesi için piyasanın işleyişine oldukça kapsamlı sınırlar getirmek gerekmektedir (Ackerman 1992: 9-10).

Başka bir “modern liberal” olan Ronald Dworkin ise, alışıldık liberal yaklaşımın tersine, daha baştan liberalizmi özgürlükle değil de eşitlikle temellendirmektedir. Ona göre, liberalizm en temelde devletin herkese “eşit ilgi ve saygı”yla muamele etmesini gerektirir. Bu arada Dworkin genel bir özgürlük hakkının var olduğunu da kabul etmez, dolayısıyla onun tasavvurunda genel bir ekonomik özgürlük hakkına yer yoktur. Dworkin’in liberalizmi bunun yerine vicdan, ifade ve örgütlenme özgürlükleri gibi sivil özgürlükler ile siyasal özgürlükleri öne çıkarır. Bununla beraber, genel bir özgürlük hakkının varlığını kabul etmemesi, Dworkin’in ekonomik özgürlükleri tümüyle reddettiği anlamına gelmemektedir; o meselâ bireylerin üretim araçlarında özel mülkiyete hakları olduğunu prensip olarak kabul eder. Ne var ki, onun toplumda “kaynaklar ve fırsatların eşit dağılımı”nı (Gaus 2000: 167) öngören adalet anlayışı oldukça yeniden-dağıtımcıdır ve piyasaya kapsamlı devlet müdahalesini gerektirmektedir. Sonuç olarak Dworkin genel olarak iktisadî özgürlükleri temel haklar arasında görmemektedir.

İktisadî özgürlüğe yaklaşımı bakımından “liberal” etiketine uygunluğu en şüpheli olan “Amerikan liberali” galiba John Rawls’tur. Nitekim, Rawls’un “hakkaniyet olarak adalet” teorisi “herkes için eşit özgürlük”ü birinci ve öncelikli ilke saymasına rağmen, özgürlüğün önceliği genel olarak iktisadî özgürlükleri değil fakat sadece şu iki özgürlüğü içerir: meslek seçme özgürlüğü ve kişisel mülkiyet. Bu duruma göre, “üretim araçlarında özel mülkiyet” Rawls’un liberal toplum tasavvurunun zorunlu bir unsuru değildir. Başka bir ifadeyle, Rawls’u âdil toplumun temel yapısı tarafından belirlenen “temel özgürlükler” üretim araçlarının özel mülkiyeti kapsamaz. Rawls gerçi “ahlâkî yeteneklerin gelişimi ve kullanımı için son derece önemli olan kişisel bağımsızlık ve öz-saygı hislerine yönelik yeterli maddî temeli sağlama”da kişisel mülkiyet özgürlüğünün rolünü kabul ediyor ama aynı-sını üretim araçlarına sahip olma hakkı için yapmaktan kaçınıyor.

Rawls’un teorisinde keza iktisadî sözleşme özgürlüğü de temel bir hak olarak kabul görmemektedir. Çünkü, Rawls (2007: 327), yukarıda belirtilen ikisi dışındaki iktisadî özgürlüklerin bireylerin ahlâkî güçlerinin kullanılması ve geliştirilmesi için zorunlu olmadığı kanaatindedir. Daha da ilginç, Rawls’un, “(s)erbest piyasaları kullanmakla üretim araçlarının özel mülkiyeti arasında (bile) hiçbir esaslı bağlantı” olmadığını düşünmesidir (Rawls 1999: 239). Böylece, Rawls’u yaklaşım devletin çok geniş ölçüde geliri yeniden dağıtmasını, piyasaya kapsamlı müdahalesini ve hatta sosyalist ekonomik üretimi destekleyebilir (Vallier 2016: 168). Kısaca, Rawls’a göre ‘liberal adalet’ belli bir ekonomik model tercihini öngörmemektedir ve dolayısıyla pekâlâ üretim araçlarının kollektif mülkiyetine dayanan bir ekonomik modelde de gerçekleşebilir.

4. Ekonomik Özgürlüğün Restorasyonu

“Modern liberaller”in, en başta Rawls’un ekonomik özgürlükler karşısındaki kuşkucu tutumunun liberalizmin klâsik geleneğinden kısmî bir sapma olduğu açıktır. Ama bu sapmanın Rawls’un kendisinin de onayladığı liberalizmin ahlâkî öncülleriyle de tutarlı olduğu şüphelidir. Bunu, birisi çalışmaları liberal adalet üzerinde yoğunlaşmış olan, diğeri ise esas olarak “insan hakları” teorisi çalışan iki ayrı düşünürün yazılarının yardımıyla göstermeye çalışacağım.

Görüşlerine başvuracağım ilk yazar John Tomasi'dir. Tomasi klasik liberal çizgide bir yazar olup, son yıllarda bu geleneğin "refah hakları" fikrine yabancı olmadığı temasını öne çıkaran çalışmalarıyla dikkati çekmektedir. Serbest Piyasa Hakkaniyeti (Free Market Fairness, 2012) adlı yeni kitabı yazarın bu yöneliminin derli-toplu bir anlatımını sunmaktadır. Tomasi bu kitabında Hayekçi (klasik-liberal) ve Rawlsçu (modern-liberal) perspektifleri bağdaştırmaya çalışmakta, özel olarak da Rawls'un meslek seçme ve özel mülkiyet özgürlüğü dışındaki ekonomik özgürlükleri "temel özgürlükler"den saymamasının onun kendi öncülleriyle de bağdaşmadığını göstermeyi amaçlamaktadır. Tomasi, Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" anlayışına bağlı kalınarak kamu politikaları bakımından pekâlâ onunkinden farklı sonuçlara ulaşılabileceğini ve bu arada piyasa ekonomisinin temelini oluşturan ekonomik özgürlüklerin Rawls'un kendi adalet anlayışı bakımından da zorunlu olduğunun gösterilebileceğini savunmaktadır. Böylece Tomasi, Maloberti'nin ifadesiyle (2015: 564), 'Rawls'un adalet anlayışını serbest piyasa doğrultusunda yeniden formüle' etmektedir.

Tomasi'ye göre, kendi hayatlarını yöneten sorumlu fâiller olarak yurttaşların, sahip oldukları ahlâkî kapasitelerini kullanmaları ve geliştirebilmeleri için (ki bu Rawls'un hareket noktasıdır), sivil ve siyasal özgürlükler yanında güçlü bir iktisadî özgürlüğe de ihtiyaçları vardır. Başka bir anlatımla, kendi hayatlarının sorumluluğunu üstlenen fâiller olabilmek için, kişilerin hayatlarının iktisadî alanlarında da karar vermekte özgür olmaları gerekir (Tomasi 2012). Özel ekonomik özgürlüğün korunması yurttaşların ahlâkî güçlerini geliştirmeleri ve kullanmalarının bir gereğidir. Bu nedenle, demokratik meşruluk geniş bir ekonomik özgürlükler alanının sivil ve siyasî özgürlüklerle birlikte anayasal koruma altına alınmasını gerektirir (Tomasi 2012a). Bu arada, meselâ eğer 'meslek seçme' hakkı temel bir hak ise, çalışmayla ilgili diğer özgürlüklerin de temel hak sayılmaması için bir neden yoktur. Çünkü bunlar kişilerin çalışma hayatının şartlarını belirlemektedirler. Üretim araçlarında mülkiyet hakkı da özel mülkiyet hakkıyla benzer temelde meşrulaştırılabilir: üretken mülkiyet de özel mülkiyet gibi bireye kişisel güvenlik sağlayabilir ve onun kendi kimliğini ifade etmesine hizmet edebilir (Tomasi 2012: 77).

İkinci olarak görüşlerine atıfta bulunacağım yazar ise James Nickel'dir. Bir insan hakları teorisyeni olarak Nickel güçlü ekonomik özgürlüğün temel önemini ikna edici bir şekilde açıklamaktadır. Yazarın ekonomik özgürlüklerden kastı başlıca kişisel ve üretken mülkiyet, mübadele, ücretli çalışma

ve iş kurma özgürlükleridir. Tomasi gibi Nickel de ekonomik özgürlüklerin kişilerin kendilerini-geliştirmeleri ve özerkliklerini güçlendirmeleri bakımından son derece önemli olduğu kanaatindedir. Çünkü, üretim araçlarında özel mülkiyet dahil olmak üzere, ekonomik özgürlükler kişinin kendi hayatının gidişatı üzerinde kontrole sahip olmasını sağlar. Ekonomik faaliyet ayrıca bireylerin tercih oluşturmalarını ve tercihleri doğrultusunda eylemde bulunmalarını destekleyen bir özelliğe sahiptir; onun içidir ki, pek çok insan için ekonomik faaliyetler anlamlı ve değerlidir. Nihayet, temel ekonomik özgürlüklerin varlığı diğer temel özgürlüklerin çoğunun (din özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri ile siyasî özgürlüklerin) fiilen kullanılabilirliğinin de ön şartıdır (Nickel 2007: 125-131).

3. Sonuç

Konuşma ve yazı dilinde “iktisadî liberalizm”le “siyasî liberalizm”in birbirine alternative olan siyasî görüşler oldukları izlenimi uyandıran veya bunu varsayan ifadelere sıkça rastlanır. Bunda, başta Hayek ve Mises olmak üzere 20. yüzyılın önde gelen klasik liberallerinin çoğunun, iktisatçı olmalarının da etkisiyle, sivil ve siyasî özgürlüklerden çok iktisadî özgürlükleri öne çıkarmalarının hatırı sayılır bir etkisi olsa gerektir. Bu durum, aynı derecede, modern liberallerin iktisadî özgürlüklerden hemen hemen hiç söz etmemelerinin veya onların teori ve söyleminde bu konunun marjinal kalmasının da sonucudur. Samuel Freeman (2011: 27) klasik liberalizmi modern liberalizmden ayıran şeyin mülkiyet haklarına ve ekonomik özgürlüklere ilişkin güçlü bir anlayış olduğunu işte bu bağlamda belirtmektedir.

Oysa, temel liberal ilke olan özgürlüğü hayatın belli alanlarına (ekonomi veya siyasete) hasretmek tutarlı bir yaklaşım değildir. Bu, olgusal olarak da de normatif olarak da böyledir. Çünkü, hayatın gerçekçi bir kavranışı, kişinin iktisadî faaliyetlerini onun hayatın diğer alanlarındaki faaliyetlerinden ayırmaya izin vermez. Bireyin iktisadî etkinlikleri çoğu zaman onun kültürel, sosyal, siyasî hatta dinî etkinlikleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Dahası, özgürlüğün bu diğer alanlardaki kullanımı büyük ölçüde iktisadî özgürlüğün varlığına bağlıdır.

Normatif olarak da, meselâ siyasette özgür olmasını doğru bulduğunuz insanların iktisadî etkinliklerinde neden özgür olmamaları gerektiğini ah-

Sonuç olarak, mülkiyet, girişim, sözleşme ve mübadele özgürlüklerine dayanan bir iktisadî hayat liberal bir toplumsal-siyasal tasavvurun temel taşlarından birini oluşturur. Gerçekte liberalizm iktisadî ve siyasî unsurlarıyla birlikte doktriner bir bütün teşkil etmektedir.

lâkî olarak açıklayamazsınız. Bu nedenle, siyasi özgürlüğe “evet” derken, kendinizle tutarlı kalarak iktisadî özgürlüğe “hayır” diyemezsiniz. İktisadî özgürlükleri küçümsemek ayrıca liberalizmin özerk bireye atfettiği değere de bağdaşmaz. Bu arada, en başta Rawls olmak üzere, kimi modern liberallerin bireyci öncüllerden hareket ettikleri halde özellikle iktisadî hayata ilişkin olarak birtakım kollektivist sonuçlara nasıl ulaştıklarını anlamak gerçekten kolay değildir.

Sonuç olarak, mülkiyet, girişim, sözleşme ve mübadele özgürlüklerine dayanan bir iktisadî hayat liberal bir toplumsal-siyasal tasavvurun temel taşlarından birini oluşturur. Gerçekte liberalizm iktisadî ve siyasî unsurlarıyla birlikte doktriner bir bütün teşkil etmektedir. Bundan dolayı, liberalizmin tanımını bakımından sivil ve siyasî özgürlükler ile ekonomik özgürlükler arasında ayırım yapan, her iki kanattan gelen yaklaşımları kuşkuyla karşılamak gerekir. Bu bağlamda, doktriner gündemini ve kamu politikalarını münhasıran piyasa ekonomisine kilitleyen bir akıma ‘liberal’ denemeyeceği gibi, ekonomik özgürlüklerin ve piyasa ekonomisinin özgür bir toplum için temel önemini gözardı eden bir öğretinin de bu adı hak ettiği son derece şüphelidir.

ATIF VERİLEN KAYNAKLAR

Ackerman, Bruce (1992), *The Future of Liberal Revolution* (Yale University Press).

Barden, G. & Murphy, T. (2010), *Law and Justice in Community* (Oxford & New York: Oxford University Press).

Barnett, Randy (2004), "The Moral Foundations of Modern Libertarianism", Berkowitz, P. (ed.), *Varieties of Conservatism in America* (Stanford: Hoover Institute Press), ss. 51-74. (Budene me tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. "Modern Liberteryenizmin Ahlâkî Temelleri", Erdoğan, M. (Çev.), *Liberal Düşünce*, Cilt: 12, No: 45, Kış-Bahar 2007, ss. 9-26.

Barry, Norman P. (2003), *Modern Siyaset Teorisi*, Erdoğan, M. & Şahin, Y. (Çev.) (Ankara: Liberte).

Cleveland, Paul A., 'Economic Liberty', <http://www.independent.org/publications/article.asp?id=1604>.

Erdoğan, Mustafa (2015), "Hukuk, Hukukun Üstünlüğü ve Adalet", Haşim Kılıç'a Armağan (Çoban, A. R. & Güle ner, S. & Sağ lam, M. & Ekinci, H. (ed.), Haşim Kılıç'a Armağan Cilti (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları) içinde, ss.331-347.

Erdoğan, Mustafa (2012), *İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku* (Ankara: Orion Kitabevi, 3. b.)

Freeman, Samuel (2011), (2011), 'Capitalism in the Classical and High Liberal Traditions', *Social Philosophy and Policy*, Vol. 28, No. 2, ss. 19-55.

Gaus, Gerald F. (2000), *Political Concepts and Political Theories* (Westview Press).

Gregg, Samuel (2008), 'Natural Law, Scholasticism and Free Markets', Copp, S. F. (ed.), *The Legal Foundations of Free Markets* (London: The Institute of Economic Affairs) içinde, ss. 65-83.

Hanley, Ryan Patrick (2016), 'Adam Smith and Human Flourishing', Strain, M. R. & Veuger, S.A.(ed.), *Economic Freedom and Human Flourishing: Perspectives from Political Philosophy* (American Enterprise Institute), ss. 46-57.

Kateb, George (2011), *Human Dignity* (Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press).

Levy, Jacob T. (2015), *Rationalism, Pluralism, and Freedom* (Oxford University Press).

Maloberti, Nicolas (2015), 'Rawls and Bleeding Heart Libertarianism: How Well do They Mix?', *The Independent Review*, v. 19, n. 4 (Spring), ss. 563-82.

Miller, Robert C. B. (2017), 'Markets and Their Virtues', *Economic Affairs*, Vol. 37, No. 1, ss. 125-133.

Nickel, James W. (2007), *Making Sense of Human Rights* (Blackwell Publishing, 2nd ed.).

Pennington, Mark (2011), *Robust Political Economy: Classical Liberalism and the Future of Public Policy* (Cheltenham, UK & Northampton, UAS: Edward Elgar).

Rawls, John (1999), *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, revised ed.).

Rawls, John (2007), *Siyasî Liberalizm*, Bilgin, M. F. (Çev.) (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Rogge, Benjamin A., 'The Case for Economic Freedom', <https://fee.org/articles/the-case-for-economic-freedom/>

Smith, Adam (1904), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (London: Methuen & Co., Ltd., 5th ed.), I.10.67, <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN4.html#I.10.67>

Tomasi, John (2012), *Free Market Fairness* (Princeton University Press).

Tomasi, John (2012a), "Democratic Legitimacy and Economic Liberty", *Social Philosophy and Policy*, 29/1, ss. 50-80.

Vallier, Kevin (2016), "Rawlsianism", Powell, A. R. & Bobcock, G. (ed.), *Arguments for Liberty* (Washington, D.C.: Cato Institute), ss. 161-202.

LİBERAL PERSPEKTİF ANALİZ

Sayı: 11, Ocak 2018

LİBERAL ADALET VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

📍 Turgut Reis Caddesi, No: 15/4 Mebusevleri Çankaya - Ankara

☎ 0312 213 24 00

✉ info@ozgurlukarastirmalari.com

f ozgurlukarastirmalari

🐦 ozgurlukar